บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การออม หมายถึงส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายในการบริโภคที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง อีกนัยหนึ่งก็คือการชะลอการบริโภคหรือการใช้ทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่ในปัจจุบันบางส่วนเอาไว้ เพื่อให้เกิดความสามารถที่จะบริโภคในอนาคตหรือในยามจำเป็น เงินออมส่วนใหญ่มักอยู่ในรูปของเงินฝากธนาคารพาณิชย์หรือสถาบันการเงินอื่นโดยได้รับดอกเบี้ยเป็นผลตอบแทน โดยสถาบันการเงินที่เป็นแหล่งรับเงินออมและจัดสรรสินเชื่อให้แก่ผู้ต้องการเงินทุนทั้งภาครัฐและภาคเอกชนนำไปลงทุนทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่อไป ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความต้องการเงินลงทุนจำนวนมากเพื่อใช้ในการพัฒนาและการขยายตัวทางเศรษฐกิจจนเกินกว่าระดับเงินออมที่มีอยู่ภายในประเทศ โดยเฉพาะการดำเนินโครงการขนาดใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศเป็นสำคัญ อย่างไรก็ดี การพึ่งพาแหล่งเงินกู้จากต่างประเทศมากเกินไปอาจส่งผลต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระยะยาว เช่น ปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดจากการนำเงินไปชำระหนี้ให้กับต่างประเทศ เป็นต้น

ในช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ประเทศไทยมีการเจริญเติบโตเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง จากตารางที่ 1-1 พบว่าในระยะเวลา 5 ปี ระหว่างปี 2536-2540 มีการลงทุนในประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 8,010.9 พันล้านบาท ในขณะที่เงินออมในประเทศมีจำนวนทั้งสิ้น 7,021.3 พันล้านบาท นั่นคือเงินออมภายในประเทศไม่เพียงพอกับการลงทุนต่อเนื่องหลายปี ทำให้ช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุนในประเทศมีค่าติดลบสะสมในปี 2536-2540 รวมเป็นจำนวนสูงถึง 989.6 พันล้านบาท ปัญหาดังกล่าวทำให้ประเทศไทยต้องพึ่งพาเงินออมหรือเงินกู้จากต่างประเทศมาชดเชยความต้องการเงินลงทุนจำนวนมาก ส่งผลต่อเสถียรภาพเศรษฐกิจในช่วงต่อมา

สำหรับช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี 2541-2548 สัดส่วนการออมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศก็ยังมีแนวโน้มลดลง จากร้อยละ 33.3 ในปี 2541 เหลือร้อยละ 29.6 ในปี 2549 แต่ช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุนของไทยยังเป็นบวกอยู่ เนื่องจากผู้ประกอบการมีความระมัดระวังในการลงทุนในขณะที่สถาบันการเงินก็มีความระมัดระวังในการให้สินเชื่อ อย่างไรก็ดี

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตั้งแต่ปี 2546 การลงทุนเริ่มมีการขยายตัวในอัตราที่สูงขึ้น ทำให้ช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุนของไทยมีปริมาณที่แคบลง จนกระทั่งปี 2548 ช่องว่างของการออมและการลงทุนกลับมาติดลบอีกครั้งเป็นจำนวน 313.8 พันล้านบาท

ตารางที่ 1-1 การออม การลงทุนและผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศของประเทศไทย

หน่วย : พันล้านบาท

ปี พ.ศ.	การออมในประเทศ (1)	การลงทุนในประเทศ (2)	ช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุน (1)-(2)	ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP)	การออมต่อ GDP (ร้อยละ)	การลงทุนต่อ GDP (ร้อยละ)
2536	1,094.3	1,266.4	-172.1	3,165.2	34.6	40.0
2537	1,290.6	1,460.9	-170.3	3,629.3	35.6	40.3
2538	1,492.1	1,762.2	-270.1	4,186.2	35.6	42.1
2539	1,580.2	1,928.2	-348.0	4,611.0	34.3	41.8
2540	1,564.1	1,593.2	-29.1	4,732.6	33.0	33.7
2541	1,541.7	946.0	595.7	4,626.5	33.3	20.4
2542	1,422.3	950.6	471.7	4,637.1	30.7	20.5
2543	1,495.2	1,124.2	371.0	4,922.7	30.4	22.8
2544	1,461.4	1,237.1	224.3	5,133.5	28.5	24.1
2545	1,499.7	1,297.3	202.4	5,450.6	27.5	23.8
2546	1,674.8	1,477.5	197.3	5,917.4	28.3	25.0
2547	1,848.7	1,738.6	110.1	6,489.9	28.5	26.8
2548	1,914.6	2,228.4	-313.8	7,087.7	27.0	31.4
2549[p]	2,314.2	2,235.0	79.2	7,816.5	29.6	28.6

ที่มา : สำนักนโยบายการออมและการลงทุน สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (2550)

หมายเหตุ : p = ค่าประมาณการ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

จากตารางที่ 1-2 พบว่าแม้การออมในประเทศปี 2541-2549 จะมีมูลค่าเพิ่มขึ้นตามรายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นก็ตาม แต่หากพิจารณาอัตราการออมต่อรายได้ประชาชาติแล้วมีแนวโน้มลดลงมาก โดยในปี 2549 มีอัตราการออมต่อรายได้ประชาชาติเท่ากับร้อยละ 41.1 ลดลงมากเมื่อเทียบกับอัตราร้อยละ 46.6 ในปี 2541 การที่เงินออมยังมีแนวโน้มที่ลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นนี้อาจยังไม่ส่งผลกระทบต่อการลงทุนในระยะสั้น แต่สำหรับในระยะกลางหรือระยะยาวหากประเทศไทยมีความจำเป็นต้องขยายการลงทุนจำนวนมากในภาวะที่การออมในประเทศไม่เพียงพอเช่นนี้ อาจจะทำให้เกิดการขาดดุลการออมจำนวนมากจนเป็นปัญหาต่อเสถียรภาพเช่นในอดีตได้

ตารางที่ 1-2 รายได้ประชาชาติและการออมของประเทศไทย

หน่วย : พันล้านบาท

ปี	รายได้ประชาชาติ (NI)		การออมในประเทศ		การออม
พ.ศ.	จำนวน	การขยายตัว (ร้อยละ)	จำนวน	การขยายตัว (ร้อยละ)	ต่อรายได้ฯ (ร้อยละ)
2541	3,311.0	-3.7	1,541.7	-0.9	46.6
2542	3,334.8	0.7	1,422.3	-7.7	42.6
2543	3,635.2	9.0	1,495.2	5.1	41.1
2544	3,727.7	2.5	1,461.4	-2.3	39.2
2545	3,883.7	4.2	1,499.7	2.6	38.6
2546	4,174.9	7.5	1,674.8	11.7	40.1
2547	4,630.4	10.9	1,848.7	10.4	39.9
2548	5,056.3	9.2	1,914.6	3.6	37.9
2549[p]	5,630.9	11.4	2,314.2	20.9	41.1

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เมื่อพิจารณาเงินออมในรูปเงินรับฝากของธนาคารพาณิชย์และธนาคารเฉพาะกิจจำแนกตามประเภทผู้ฝากจากตารางที่ 1-3 พบว่าเงินรับฝากส่วนใหญ่ เป็นเงินฝากของภาคครัวเรือนคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 70 ของเงินฝากรวม ดังนั้น การสร้างเงินออมในภาคครัวเรือนจึงถือเป็นฐานรากสำคัญที่จะผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตได้อย่างมีเสถียรภาพ

ตารางที่ 1-3 เงินฝากของธนาคารพาณิชย์และธนาคารเฉพาะกิจในประเทศไทย

หน่วย : ล้านบาท

ประเภทผู้ฝาก	2546	2547	2548	2549
สถาบันการเงินอื่น	166,567	146,353	211,907	275,101
รัฐบาลท้องถิ่น	100,442	145,302	206,556	189,711
รัฐวิสาหกิจที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน	187,845	221,129	235,862	199,734
ภาคธุรกิจที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน	899,596	1,028,324	1,273,076	1,330,897
สถาบันที่ไม่มีวัตถุประสงค์หากำไร	153,473	152,274	157,882	176,554
ภาคครัวเรือน	4,598,566	4,684,237	4,850,034	5,263,743
รวม	6,106,489	6,377,619	6,935,317	7,435,740

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย

ในจำนวนเงินออมภาคครัวเรือนของประเทศไทย กว่าครึ่งเป็นเงินออมของครัวเรือนที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและภาคกลาง คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 63 ของการออมของครัวเรือนทั้งประเทศ เนื่องจากครัวเรือนมีรายได้สูงและเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดี (ดร.กอบศักดิ์ ภูตระกูลและคณะ) ดังนั้น สาเหตุที่ครัวเรือนที่อยู่ในภูมิภาคอื่นที่มีสัดส่วนในการออมน้อยจึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญเพื่อการดำเนินนโยบายเฉพาะจุดได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

จากตารางที่ 1-3 พบว่าทั้งรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอัตราใกล้เคียงกัน โดยรายได้เฉลี่ยต่อเดือนในปี 2547 อยู่ที่ระดับ 14,963 บาท เทียบกับระดับ 12,729 บาทในปี 2542 ขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 3.9 ต่อปี ในขณะที่ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน คืออยู่ที่ระดับ 12,297 บาทในปี 2549 เพิ่มขึ้นจากระดับ 10,238 บาทในปี 2542 หรือขยายตัวในอัตราร้อยละ 3.6 ต่อปี ทำให้การออมเฉลี่ยของครัวเรือนอยู่ที่ระดับ 2,493 บาทต่อเดือน และมีการขยายตัวในอัตราร้อยละ 6.0 ต่อปี

สำหรับครัวเรือนในภาคเหนือในปี 2547 มีรายได้และรายจ่ายเดือนละ 10,885 บาท และ 12,297 บาทเทียบกับปี 2542 ซึ่งมีรายได้และค่าใช้จ่ายเดือนละ 10,253 บาทและ8,388 บาท ขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 2.7 และร้อยละ 3.2 ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของประเทศแล้ว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

จะเห็นได้ว่านอกจากครัวเรือนในภาคเหนือจะมีรายได้และรายจ่ายต่ำกว่าของประเทศมากแล้วยังมีความผันผวนมากกว่าด้วย อาทิเช่นในปี 2543 ครัวเรือนในภาคเหนือมีรายได้ลดลงมากเท่ากับร้อยละ 15.6 และในปี 2547 มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นมากเท่ากับร้อยละ 20.8 ทำให้การออมใน 2 ปีดังกล่าวลดลงร้อยละ 28.5 และร้อยละ 14.5 ตามลำดับ และส่งผลให้อัตราการขยายตัวของการออมในภาคเหนือมีค่าเฉลี่ยเพียงร้อยละ 1.4 ต่อปี

ตารางที่ 1-4 รายได้ ค่าใช้จ่ายและเงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนในประเทศไทยและภาคเหนือ

หน่วย : บาท

ปี พ.ศ.	2542	2543	2544	2545	2547	เฉลี่ย
ประเทศไทย						
รายได้/เดือน	12,729	12,150	12,185	13,736	14,963	13,153
อัตราการขยายตัว (%)	1.9	-4.5	0.3	12.7	8.9	3.9
ค่าใช้จ่าย/เดือน	10,238	9,848	10,025	10,889	12,297	10,659
อัตราการขยายตัว (%)	-1.5	-3.8	1.8	8.6	12.9	3.6
การออม/เดือน	2,491	2,302	2,160	2,847	2,666	2,493
อัตราการขยายตัว (%)	18.4	-7.6	-6.2	31.8	-6.4	6.0
สัดส่วนการออมต่อรายได้ (%)	19.6	18.9	17.7	20.7	17.8	18.9
ภาคเหนือ						
รายได้/เดือน	10,253	8,652	8,930	9,530	10,885	9,650
อัตราการขยายตัว (%)	4.8	-15.6	3.2	6.7	14.2	2.7
ค่าใช้จ่าย/เดือน	8,388	7,318	7,395	7,747	9,361	8,042
อัตราการขยายตัว (%)	2.2	-12.8	1.1	4.8	20.8	3.2
การออม/เดือน	1,865	1,334	1,535	1,783	1,524	1,608
อัตราการขยายตัว (%)	18.8	-28.5	15.1	16.2	-14.5	1.4
สัดส่วนการออมต่อรายได้ (%)	18.2	15.4	17.2	18.7	14.0	16.7

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หมายเหตุ : ไม่ได้มีการจัดเก็บข้อมูลปี 2546

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในปี 2547 สัดส่วนการออมต่อรายได้ (Average Propensity to Save) ของครัวเรือนประเทศไทยและครัวเรือนในภาคเหนืออยู่ที่ระดับร้อยละ 17.8 และร้อยละ 14.0 ลดลงจากปี 2542 ซึ่งอยู่ที่ระดับร้อยละ 19.6 และร้อยละ 18.2 ตามลำดับ สาเหตุที่การออมภาคครัวเรือนลดลง อาจเกิดมาจากพฤติกรรมในการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป จากการบริโภคสินค้าที่จำเป็นต่อการยังชีพมาเป็นบริโภคสินค้าเกี่ยวกับภาคบริการและสินค้าที่มีคุณภาพและฟุ่มเฟือยมากขึ้น ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ครัวเรือนใช้จ่ายและมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ในขณะที่รายได้เพิ่มขึ้นไม่มาก

นอกจากความสำคัญของการออมภาคครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนภายในประเทศดังกล่าวในข้างต้นแล้วการออมยังมีความสำคัญในด้านพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากการประมาณการโครงสร้างประชากรไทยในตารางที่ 4 พบว่าแนวโน้มจะมีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากคนไทยมีอายุเฉลี่ยยืนยาวขึ้น จากข้อมูลอายุเฉลี่ยของคนไทยในปี 2549 พบว่าผู้หญิงไทยมีอายุเฉลี่ย 70 ปีขณะที่ผู้ชายไทยมีอายุเฉลี่ย 68 ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) ดังนั้น ปัญหาเงินออมภาคครัวเรือนที่ไม่เพียงพอจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งในเชิงนโยบายของประเทศในระยะยาวได้ในด้านที่จะเป็นภาระต้องจัดสรรงบประมาณในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุซึ่งในวัยทำงานไม่ได้ออมเงินไว้ให้เพียงพอที่จะใช้จ่ายยามชราจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก

ตารางที่ 1-5 โครงสร้างประชากรไทย พ.ศ. 2543-2568

ปี พ.ศ.	จำนวนรวม	สัดส่วนอายุ (ร้อยละ)		
	(พันคน)	0-14 ปี	15-59 ปี	60 ปีขึ้นไป
2543	62,267	24.70	65.90	9.40
2548	64,765	23.00	66.70	10.30
2553	67,042	21.20	67.10	11.70
2558	69,056	20.20	66.00	13.80
2563	70,821	19.00	64.20	16.80
2568	72,288	18.00	62.00	20.80

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษารูปแบบการออมของครัวเรือนในภาคเหนือ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการออมและความมั่งคั่งของครัวเรือนในภาคเหนือ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

ทำให้มีฐานข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณของเงินออมและความมั่งคั่งของครัวเรือนในภาคเหนือ และทราบถึงปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการออมภาคครัวเรือนในภาคเหนือเพื่อเป็นข้อมูลแก่ภาครัฐสามารถนำผลการศึกษาไปในการกำหนดแนวทางส่งเสริมการออมภาคครัวเรือนได้อย่าง มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะครัวเรือนใน 17 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ตาก กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย เพชรบูรณ์ นครสวรรค์และอุทัยธานี รวมจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 2,754 ครัวเรือน

1.5 นิยามศัพท์

ครัวเรือน หมายถึงบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปและใช้สิ่งอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตร่วมกัน บุคคลเหล่านั้น อาจจะเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวพันทางสายโลหิต หรือโดยการแต่งงานหรือรับมาเป็นบุตรบุญธรรม หรือมีความเกี่ยวพันฉันญาติหรือไม่ก็ได้ ผู้อาศัยซึ่งไม่มีความสัมพันธ์ฉันญาติ และไม่ได้จ่ายค่าที่พักและอาหาร และคนรับใช้ที่ไม่มีครอบครัวอยู่ด้วย กินอยู่กับครัวเรือนได้รับอาหาร เสื้อผ้า และที่อยู่อาศัยเป็นส่วนหนึ่งของค่าแรงหรือได้รับฟรีก็ตามให้นับเป็นสมาชิกของครัวเรือน

รายได้ทั้งสิ้นของครัวเรือน หมายถึงรายได้ของสมาชิกในครัวเรือน ประกอบด้วย

1) รายได้ของครัวเรือนที่ได้จากการทำงานหมายถึงรายได้ของครัวเรือนที่ได้จากการทำงานที่เป็นตัวเงินได้แก่รายได้สุทธิหลังหักภาษีหรือในกรณีที่ครัวเรือนทำธุรกิจหรือการเกษตรรายได้สุทธิจะเป็นรายได้ที่หักค่าใช้จ่ายออกแล้ว เช่นค่าวัตถุดิบ ค่าเครื่องจักร เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

2) รายได้อื่น หมายถึงรายได้จากแหล่งอื่นที่ไม่ได้มาจากการทำงาน เช่นเงินบำเหน็จบำนาญ เงินสงเคราะห์ต่าง ๆ เงินชดเชยการออกจากงาน เงินทุนการศึกษา ค่าเช่าที่ดิน ดอกเบี้ยเงินฝาก พันธบัตร เงินปันผลจากหุ้นและการลงทุนอื่น

เงินออม หมายถึงรายได้ทั้งสิ้นหักด้วยค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค

ความมั่งคั่งหรือทรัพย์สินรวมของครัวเรือนหมายถึงทรัพย์สินมีค่าที่ครัวเรือนถือครองประกอบด้วย

1) สินทรัพย์ทางการเงิน ได้แก่เงินสด เงินฝากธนาคาร หุ้น พันธบัตร อัญมณี

2) อสังหาริมทรัพย์ ได้แก่บ้าน ที่ดิน และสิ่งปลูกสร้างที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของทั้งที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและใช้ประกอบธุรกิจของครัวเรือน

3) ยานพาหนะทุกประเภทที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของทั้งที่ใช้ในครัวเรือนและที่ใช้ทำธุรกิจเช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถบรรทุก รถไถ เรือ เป็นต้น

หนี้สินรวมของครัวเรือน หมายถึงภาระหนี้สินทั้งหมดที่ครัวเรือนมีอยู่ทั้งที่เป็นตัวเงินหรือสิ่งของ

หัวหน้าครัวเรือน หมายถึง บุคคลในครัวเรือนที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกอื่นในครัวเรือนให้เป็นหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งอาจเป็นคนที่รับผิดชอบทางด้านการเงินและสวัสดิการหรือไม่ก็ได้

ผู้มีรายได้ในครัวเรือน หมายถึงสมาชิกในครัวเรือนที่มีรายได้ทั้งที่เป็นรายได้จากการทำงานและรายได้จากทรัพย์สิน

ผู้พึ่งพิงในครัวเรือน หมายถึงสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่มีรายได้ ต้องเป็นภาระค่าใช้จ่ายแก่ครัวเรือนที่ต้องอุปการะดูแล

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved